

רשמים והרהורים

ישוב בשאלות ההזנה

עדים אנו ל"מהפכה זוטא" בהזנת בקר-החלב: חלקו של המספוא הגס בתפריט קטן והולך וכבר דו של המזון המרוכז עולה ועולה. אין אלה מקרים נדירים בימינו כשפרה בעלת-תנובה של 6000 ק"ג חלב צורכת כ-4 טונות מזון מרוכז והמספוא הגס, המוגש לה, אך בקושי מספק את צרכי הקיום שלה. מן הראוי שנדון מחדש בבעיה זו כדי לבחון אם אמנם שיטת הזנה זו מוצדקת מבחינה פסיכולוגית וכלכלית גם יחד. חשיבות מיוחדת נודעת לדיון בשאלה זו לאחר שמינהל ההדרכה נתן כאילו גושפנקא רשמית לתכניות הזנה אלה (ראה חוברת מינהל ההדרכה, "תכניות להזנת בקר", מאת נ. ברמן ורפאל גילת), ויש לחשוש שבוקרים אשר טרם נתפתו לשיטת ההזנה, המודרנית" יושפעו מהר ראות המלצות אלה ויקיימו את המצווה של "אחרי רבים להטות".

חסידי שיטה "חדשה" זו (אגב — היא היתה, והינה מקובלת על חלבנים עירוניים מימים ימי-מה) מונים בה יתרונות אלה: (1) הגדלת חלקו של המזון המרוכז בתפריט תאפשר פינוי שטחים ומי-השקיה לגידולים מכניסים יותר מאשר גידול לי מספוא (הכוונה לסלק סוכר, כותנה, בטנים וכו'); (2) אביסת פרות-החלב במנות עשירות של מזון מרוכז (כמעט ללא הגבלה) מבטיחה הנבט-חלב מאקסימאלית; והרי ידוע ומוסכם, כביכול, שתנובת חלב ממוצעת גבוהה של העדר היא היא המבטיחה את רווחיותו של הענף, בכל המקרים ובכל התנאים!

קודם כל נתעכב במקצת על תכניות ההזנה המודרניות, המומלצות בזמן האחרון מצדדים שונים. נציין, דרך משל, בטבלת האספקה של מס' פוא גס, כפי שהיא מוצעת בחוברת הנ"ל לבוקרים בגליל המערבי (משק מס. 1). לפי תכנית זו יוצא שמנת השחת השנתית לפרה חולבת מסתכמת ב-650 ק"ג בס"ה. וכשהנך מעיין בצירוף המנות היומיות לחודשי השנה השונים הנך למד לדעת שעל הפרה להסתפק ב-2.5 ק"ג שחת בערנות המספוא הירוק והעסיסי דל-התאית (תלתן

ירוק, סלק) ובמנת שחת בת 1¼ ק"ג (!) בעונות השנה האחרות (ממאי עד אוקטובר). החשש ל"נזקים" מחמת האביסה בשחת הוא כנראה גדול מאוד ולכן מומלץ באותה תכנית שעל הפרה להינזר כליל ממספוא זה, ולו לפחות לחודש אחד בשנה, והחודש המתאים לכך הוא נובמבר (?).

לכאורה, כשמעיפים עין על השורה המסכמת בטבלה הנ"ל, הרי עשויים להתרשם שהתכנית היא נאה ביותר: בכל ימות השנה מובטחת מנת מספוא גס בגבולות 4.5—6.5 יחידות מזון והס"ה בשנה מגיע ל-1875 יח"מ. אולם אם נשאל את פי הפרה, מסופקני אם היא תביע את שביעת-רצונה מכך ששחררוה מהעלאת גירה ומטורח פירוק התאית ע"י צבא החיידקים שבכרסה. והיא בוודאי תשאל — "ומה נאכל"? והתשובה ניתנת לה בהערה הבאה שבשולי הטבלה: "התוכנית המוצעת מתבססת על מזון מרוכז כתוספת (!) למזון הגס הנ"ל על 8.5—17 ק"ג תערובת ליום לפי תנובת החלב".

מגמה זו של נידוי השחת שולטת למעשה בכל שאר התכניות המוצעות, ויתר על כן — כדי למלא את מיכסת המספוא הגס בתפריט מושיטים לפעמים המתכננים את ידם אף ל"פולפה יבשה" (הסחיט); ואנו התמימים האמנו עד היום שפולפה זו נמנית מבחינה תזונתית, עם המזון המרוכז.

מן הראוי לציין עוד שמהערות שונות לטוב לאות ניתן להתרשם שמציעי תכניות אלו מת-ייחסים למערכת איברי-העיכול של פרתנו המסכנה כאל מיכל מתכת חסר-חיים, שיש למלאוהו בכל מה שנראה זול יותר בחישובים של בין-רגע (בטווח קצר) ומכאן גם ההצעות ל"תמרן" בבחי-רת מיני המספוא השונים ולהחליפו לעתים תכרפות למדי, מבלי להבטיח מספוא מסוים בכמות מספקת כמרכיב קבוע ועומד של המנה למען תקינותה של המנה מבחינה פסיכולוגית. יש לזכור ולהזכיר זאת לאלה ששכחו, ש"עריכת" איבוסה של הפרה לא תיתכן אך ורק על יסוד העדפת יחידת-מזון זולה על פני זו הנראית באור-תו רגע יקרה יותר.

כלכלית? (3) מה הן הסיבות ליציאה מאונס בממדים כה גדולים?

התשובה לשאלה הראשונה יכולה להיות רק אחת, והיא אומרת: אחוז כה גבוה מעדרי-חלב חקלאיים, שלפי אופיים הינם גם עדרי-רבייה, הוא בלתי נורמאלי בהחלט ואינו רצוי בשום פנים, וזה מטעמים אלה בעיקר: הטיפוח התכ-ליתי במשק עצמו משתבש ומופרע — והי תקלה שאין לזלזל בה כל עיקר; והצרה הנוספת וה-חשובה ביותר היא — אין בכוחם של עדרי-הארץ להפריש בקר לכינון הענף בהתיישבות החדשה (עדות לכך — האימפורטים של בקר חלב לר-בייה אף בימינו אלה) ואין באפשרותם להציע בקר לפיתוח והרחבת הייצוא, שהחל בו בהצ-לחה כה רבה, ואשר צפונים בו יתרונות לענף בקר החלב לעתיד לבוא.

ועכשיו ננסה להשיב על השאלה השניה: האם אין מכירת פרה מבוגרת לבשר גורמת להפ-סדי ממון ממש, אם כי קיימת זה שנים אחדות קוניונקטורה נוחה בשוק הבשר? לפי חישובי אני מפסידים גם כיום מאות אחדות של לירות על כל פרה היוצאת את העדר וגשלחת לבית המטבחים. סוף סוף אל לנו לשכוח שעד ההמר-טה הראשונה, שהיא ברוב המקרים מתקיימת בגיל של שנתיים וחצי, ולעתים אף למשך תקר-פת החליבה הראשונה, משקיעים בגידול הפרה ובהחזקתה הן, שאינו מוחזר במלואו לבעליה עם מכירתה לבשר; ואם נצרף להון השקעה זה גם את ההוצאות „הקטנות“ (ריבית על הון חוזר והוצ' אחרות), הרי יוברר לנו בהחלט שגם כיום מפסידים סכומים ניכרים, כשיש הכרח להוציא פרת-חלב לאיטליה, ואין כל ביטחון שקוניונקטור-ה זו בשוק הבשר, ביחוד לגבי בשרן של פרות מבוגרות, תתמיד, כי הרי הדברים כבר שוב בקול רם על אימפורטים של בשר-קפוא שמחירו יהיה וודאי הרבה יותר נמוך.

פחת בגבולות 20%-25% בעדר הפרות, אם כי גם הוא קשה, כבר התרגלו אליו, וההפסדים הנג-רמים עקב זה נזקפים כרגיל לחובת הוצאות ייצור החלב, אולם פחת בגבולות 40% ולמעלה מזה מהווה מעמסה כספית נוספת, שקשה לשא-תה מחמת ההשקעה הגדולה בפרות חילופין.

אמנם נכון הדבר — ה„תוספות“ הצנועות של מזון מרוכז מבטיחות הצלחת מסנוורות עיניים בהעלאת כמויות החלב שהפרות מניבות, אולם נרשה לעצמנו לבדוק מקרוב יותר את מכלול העובדות הכרוכות בהצלחת אלה, כדי להיווכח מהו הריווח (אם בכלל ישנו כזה?) שמפיקים, המשק כפרט והכלכלה הלאומית, משידוד מער-כות זה בהזנת עדרי-החלב.

מהות תנובות השיא הממוצעות ומחירן

מי שאינו מצליח בימינו להביא את עדרו לתנובה ממוצעת של 6000 ק"ג חלב, יתבייש ודאי להופיע בחברה הגונה (אל יחשדוני שהנני אויב מספר 1 לפרות שמוכשרות להניב 6000 ק"ג ואף למעלה מזה ללא סחיטה). נבדוק רגע קל כיצד משיגים רבים בימינו את השיא הממוצע הזה בעדר, ובכוח מה הוא מושג, או במלים ברורות יותר — מה יש להקריב (בהוצאות וב-הפסדים) כדי לזכות בהצלחה זו, שהינה לדעתה, במקרים לא מעטים, הצלחת לראוה, ללא ריווח של ממש.

כשהננו מעיינים בדרי"ח שנתי של משק הננו נתקלים בנתונים כדלהלן: בשנה זו וזו עמדו בעדר, בממוצע שנתי, 100 פרות והתנובה הממו-צעת לפרה בשנה הסתכמה בכ-6000 ק"ג חלב. הבה נחשבה רגע קל כיצד מתהווה בימינו מספר ממוצע של 100 הפרות; ברוב המקרים זוהי תוצאה של „יציאות מאונס“ של כ-40% מהפרות שעמדו בעדר בתחילת השנה, מקומן מתמלא ע"י מבכירות שממליטות במשך אותה שנה, ורק כ-60 פרות זוכות להתקיים בעדר משך כל השנה. ידוע לנו עוד שהפרות המוצאות, רובן ככולן, נגזר דינן לטביחה (מטעמים שונים) בעוד הן מניבות 15-18 ק"ג חלב ביום. יובן איפוא על נקלה שפרות „מטולאות“ כאלה (מצירופים של יוצאות ומבכירות) מופיעות למעשה כפרות בעלות-שיאים שמן הראוי להתכבד בהם; אין כל ספק שתרומתן להישגי-השיא של התנובה הממוצעת השנתית אינו קטן כל עיקר. ונשאלת השאלה אם „הישגים“ בדרך זו הם רצויים: (1) למשק כפרט ולכלכלתנו הלאומית? (2) הכדאי הוא לבעל העדר פחת בשיעורים כאלה, לפחות מבחינה

את רוחיותו של משק החלב: (1) תנובת חלב (סתם חלב) ממוצעת גבוהה ככל האפשר, בכל תנאים שהם; (2) לשם השגת תנובות אלה — יש להלעיט פרותיך מזון מרוכז כאוות-נפשן; (3) כדי שפרותיך תוכלנה לאכול כמה שאפשר יותר מהמזון המרוכז, קצץ במנת המספוא הגס שלהן, זוהי כל התורה על רגל אחת, ועכשיו נראה מה הן התוצאות.

לתנובות-שיא שנתיות (או תקופתיות) הנעות בין 7000 ל-10,000 ליטר מגיעות כבר פרות לא מעטות בעדרינו; כן הורגלנו כבר לתנובות שיא יומיות, הנעות בין 30 ל-50 ק"ג ביום. אלא מה — „אלה וקוץ קטן (?) בה": החלב מונב בשפע, הוא גם לבן, אלא שהוא לעתים תכופות דל-שומן במידה כזאת עד כדי הפיכת רווח השפע והשיא לחיסרון כיס ממש.

קשה לי להבין על שום מה השתלטה בקרב בוקרינו הדיעה שמתכונת השומן בחלב אינה מעניינם כלל. האמנם לא ידועים להם כלל ההפרסידים בתמורה עבור חלב שתכולת השומן שבו היא למטה מ-3.5%? והרי עדים אנו בזמן האחרון לתופעה המעציבה שמשקים לא מעטים מספקים בחודשי שנה לא מעטים חלב שמתכונת השומן שבו היא אף למטה מ-3% ואם נתבונן לתופעה זו מקרוב יותר ניווכח שדווקא אותן הפרות, שמזהירות בשיאים היומיים הנ"ל, ונהד נות ודאי באותה שעה ממנת המזון המרוכז ללא הגבלה (15—18 ק"ג ביום), הן הן המכות את משלוחי החלב ברזון. ויש יסוד מספיק לכך: למה להן לפרות, העומדות בשיאן, לשעות אף לאותן יחידות המזון העלובות של מספוא גס שהועמדו לרשותן (בהתאם לתיכנון), כשאיבוסן מלא משך כל היממה מטעמים של מזון מרוכז? וממה, איפוא, הן תייצרנה שומן? משפע החלב-בונים שבתערובת, מהפולפה היבשה? או אולי מה-1½ ק"ג של שחת והסלק?

מי שטרם נשתכנע שלשם ייצור חלב בעל תכולת שומן נורמאלית זקוקה קודם כל הפרה למנת-מספוא גס יסודי להבטחת תיפעול תקין של מערכת איברי העיכול, וביחוד זה של הכרס, יואיל לעיין בכובד ראש במאמר „פרשת הכרס", שמתפרסם בחוברת זו.

מוטל עלי לענות עוד על השאלה מה הן הסיבות ליציאה מאונס של פרות בממדים כה גדור לים? אין באפשרותי להצהיר ששיטת ההזנה החדשה שמשלטה הולכת בעדרינו, היא היא הגורם היחיד לפורענות זו, אבל רשאי אני, ללא ספק, לראותה כבת-ברית חשובה וכגורם מסייע ליתר האויבים שמתנכלים לבריאות פרותינו. לא ידוע לי על ניסויים מקיפים וממושכים שנערכו אי-פעם לשם בירור בעיה זו, אולם לפי נסיונם המעשי של בוקרים רבים ברחבי העולם (ובמקצת בארצנו), וכן על יסוד נתונים סטטיסטיים שפורסמו בספרות המקצועית, ניתן להסיק שהזנה גרושה במזון מרוכז, כשהיא מלווה מנת מספוא גס מצומצמת וגרועה, פוגעת במצב בריאותן של פרות חלב ורבייה. תולים בה בשיטת הזנה זו קשיים בהתעברות, הפלות, החרפת מחלות עטין, וכמובן גם הפרעות קשות בפעילות מערכת איברי העיכול.

מכל שנאמר עד כאן אפשר להגיע למסקנה שהזנה זו שממליצים עליה כיום מגבירה אמנם מבחינה אבסולוטית את תנובת החלב, וכן ניתן להשיג תנובות ממוצעות גבוהות בעדרים, אולם הישגים אלה נקנים בקרבנות כספיים נכבדים למדי, הנגרמים ע"י פחת גבוה בעדרים, צמצום הילודה (גם פחות עגלים למרבק), מניעת הרחבת ההיצע של בהמות רבייה בשוק המקומי ולייצוא.

אולם בכל אלה לא נאמר די, וארשה לעצמי להמשיך בהרהורים, שבכוחם להוכיח שהאמונה בהגברת הריווחיות של הענף בדרך זו, אמונת-הבל היא.

אני נוטל על עצמי את האחריות להגיד בפה מלא שמיליונים רבים-רבים של ליטרים חלב מהתנובה הארצית הכוללת מיוצרים כיום בארץ במחיר של 2 יחידות מזון לכל ליטר חלב, ובמקרים לא מעטים אף ביותר מזה. ולא די בזה: החלב הוא גם מאיכות גרועה יותר, וממילא גם התמורה עבורו נמוכה יותר. לאלה שיראו את דברי הנ"ל כ„אפיקורסות להכעיס" אעוץ עצה ללוותני בהרהורי.

נצא ונבדוק אילו הן הסיסמאות (או העיקרינות, כביכול) המודרניות שמבטיחות כאילו

רובן ודאי שאוגרות שומן בגופן, שאינו מביא כל תועלת לא לפרה ולא לבעליה.

לסיכום

תכניות הזנה, המבוססות על 8.5–17 ק"ג מזון מרוכז ליום, קנוי מהחורף, שפירושן למעשה הוא, לא רק סילוף ההזנה מבחינה פיסיוולוגית ומקסם שוא מבחינת הגברת ההכנסה הנקיה של הענף, אלא גם עקירת הענף מבסיסו החקלאי והפקרתו לתלאות שוק המספוא, שאין בידי חקלאינו, ואף לא בידי מוסדות הממשלה, שליטה עליו. ללא בסיס חקלאי לאספקה יסודית ותכליתית לעדרי החלב, ייפגע הייצור, יתרבו הקשיים בריבוי העדרים, ויש מקום לחשש שאף עדרים ותיקים ייאלצו לבקש פרות-חליפין בארץ צות חורף.

הגיעה השעה להתפכח משיכרון השיאים באמצעות שיטות הזנה של חלבנים עירוניים. עדרי החלב שלנו הם גם עדרי-רבייה, ויש לזכותם בתנאי תזונה ואחזקה שיהיו הולמים את התפקידים האלה, כי רק בדרך זו יובטחו יציבותו של הענף, התקדמותו מבחינת טיפוחית ואף רווחיותו.

יעקב עצמון

אין ברצוני להדגים כאן את חשבון „הריווח“ של תנובת-שיא יומית בת 40 ק"ג חלב עם אחוז שומן הנע סביב 2.5 (ולפעמים אף למטה מזה) מחשש העבירה בלאו — „ולא יראה בך ערוות דבר“ (לפי חישובי תנובת-שיא כזו מכניסה אף פחות כשמדובר בהכנסה נקיה, מאשר תנובה בת 25 ק"ג עם 4% שומן). ואפשר להוכיח על נקלה גם את הריווח המדומה של תנובה בת 6000 ק"ג חלב עם 3%, תוך השוואתה לתנובה של 5000 ק"ג עם 4% שומן. ובכן, מה הועילו חכמים בתקנתם?

ואשר למיליוני הליטרים שאנו סוחטים מפרותינו במחיר של 2 יחידות מזון עבור הליטר, מסופקני אם יערער על הצתרתי זו מי שמכיר את „חוק התפוקה השולית הפוחתת“ ומאמין בתחולתה גם בישראל. הרי הזנה זו, משולחת-הרסן, במזון מרוכז משמשת כעין הזמנה לכל הפרות לחטוא בחטא הזלילה. אין כל ספק שבמקרים רבים מאוד די להן לפרות רבות במזון מרוכז של 7–8 ק"ג כדי שייבכו את מה שהן מניבות, אך למעשה, כשיש להן ההזנה דמנות לכך, הן דוחסות לתוכן 10–12 ק"ג; יתכן שיש ביניהן „רחמניות“ שמחזירות תמורת הגודש במזון מרוכז כ-2–3 ק"ג חלב, אולם

מה נשמע באמריקה?

(קטע ממכתבו של הח' נגשל לי. עצמון)

...התפתחות משק החלב כאן, בשנים האחרונות, היא מהירה מאוד, ועוברים עליו שינויים מרחיקי-לכת. וודאי תשמח לשמוע שעל אף „ריקוד המכשפות“ סביב לשומן החלב, כפי שמצטייר אצלנו מרחוק, הרי האמריקאים בולעים את כולו, והשנה כמעט שאין עודפים כלל. קודם כל, רובו המכריע של חלב שתייה מוצא לשוק עם 3.5% שומן ומופץ גם חלב עם 4%. לפי החוק חייבים לסמן כל חלב המכיל פחות מ-3% שומן כחלב רזה. כך, למשל, מייצרת כאן המחלבה של האוניברסיטה באימס, בה אני מבקר כעת, חלב שתייה עם 2% שומן, ועל הקארטונים (החלב משווק במיכלי קארטון ולא בבקבוקי-זכוכית) רשום: „חלב רזה, המכיל 2% שומן. חלב מסוג זה מהווה לעת עתה אחוז קטן בשיווק חלב-שתייה, אם כי הדרשה לו היא בעלייה. מתרבה והולך השימוש בחלב רזה עם 1% שומן, שמעשירים אותו באבקת חלב-רזה כדי שתכולת החומר היבש תעמוד על 11%. המשקה הזה הוא טעים בחלט ואנשי המקצוע מנבאים לו עתיד מזהיר. לעומת זאת זוללים האמריקאים כמויות פאנטסטיות של גלידה, שאינה מיוצרת חלילה מאבקת חלב כחוש ושומן צמחים (אמנם קיים גם כאן מין „כליל“ כזה, אלא שלפי החוק אסור לציינו כ-Ice cream) — אלא מחלב מלא עם 8% שומן מינימום; וישנם גם סוגי גלידה בשוק המכילים 18% שומן, ואני הקטן מעיד שגלידות אלה טעימות ביותר. אכן עדיין כוחו של השומן עמו...“